

Projektet "Värmlands flora"

Den förmodligen förbryllande titeln på denna uppsats sågs som rubrik på ett upprop till Sällskapet för Naturskydd medlemmar. Rubriken syftar på *kanadabinka*, *grönskära*, *svedjenäva* och *hampdån*, några av de ovanligare växter som Sällskapet florigrupp funnit under de inventeringar som pågått sedan början av 80-talet. Uppropet gällde värvning av botaniskt intresserade människor för att hjälpa till med växtinventeringarna inom projektet "Värmlands flora". Detta beskrevs redan i den förra jubileumsskriften av Birger Ahlstrand i artikeln "Växtinventeringar i Kristinehamns kommun". Sedan dess har en del hänt. Målsättningen att ha floran klar tio år efter starten måste tyvärr ändras.

Snart har de tio åren gått och en "deltidsflora" omfattande 142 helt eller delvis inventerade rutor har sammanställts 1994 och skickats till medlemmarna i Värmlands Botaniska Förening. En försiktigt optimistisk bedömning är att den kompletta floran är färdig strax bortom år 2000. Att det tar längre tid än beräknat kan bero på att förutsättningarna ändrats något. Dessutom var man naturligtvis överdrivet optimistisk under den period när ett nyväckt botanikintresse spred sig. Man räknade med formliga floder av beredvilliga botaniker som skulle strömma till projektet. Förutsättningarna har också ändrats på så sätt att undersökningsmetodiken har stramats upp. Basenheten, ett ekonomiskt kartblad, som omfattar 5x5 km, är densamma nu som då. Det som har ändrats är att man för alla växter antecknar läget på 100 m när. (Se figur 1.) Så sker alltså lika väl för tall och gran som för skogsknipprot och korsandmat. Det är dock endast första fyndet av en växt som noteras så noggrant. Därefter antecknas fynd bara med numret på kvadratkilometer-rutan. När växten hittats i fem olika sådana rutor registreras inga ytterligare fynd.

Den stora kvadraten i fig. 1 föreställer ett ekonomiskt kartblad och varje numrerad ruta (00, 01, 02 o. s. v.) är 1 km² i verkligheten. Kvadraten till vänster representerar en sådan ruta om 1 km². Den är i sin tur indelad i 100 rutor om 100x100 m. Läget för en växt som är funnen i den lilla svarta 100x100 m-rutan i den större rutan 20 kan då anges med koordinaterna 2104, där 1 och 4 är läget i norr respektive öster för denna lilla ruta.

Inventeringarna i de i fig. 2 angivna rutorna har i huvudsak utförts av Pontus Edqvist och Åke Klaveness samt mig själv. Undantag är rutorna Vassgård och Lerdala som Åke ensam inventerat och Udden, som Pontus skött på egen hand.

Vilka växtfynd man gör beror på hur rutan är beskaffad vad gäller berggrund, jordmån, tillgång till vatten, nederbörds mängd, höjd över havet, årsmedeltemperatur m. m., faktorer som i sin tur är förutsättningar för uppkomst av raviner, bergsbranter, myrar etc. samt för klimatet. Eftersom många växter är kräsna när det gäller miljö hittar man få arter i en ruta med ganska enahanda natur, som t. ex. Vassgård med ett totalt antal arter av 304. I en ruta som Kristinehamn (tätorten), rik på olika miljöer såsom vänerstrand, skog, åker, stadsmiljö, park, tomtmark, hamn, bangård etc. blir artantalet 449. Till detta kommer 89 arter som

inte finns på vårt förtryckta protokoll p. g. a. att de räknas som odlade, men som växer förvildat eller kvarstående på t. ex. ödetomter som *havre*, *korallkornell*, *kaprifol* och *häckoxbär*. Utanför det ordinarie protokollet hamnar också växter som man inte trott skulle finnas i Värmland eller som är så ovanliga att de tidigare bara funnits på någon enstaka lokal eller dyker upp tillfälligt på ruderatlokaler. Sådana arter är *rosendunört*, *trampgröe*, *rävtörel*, *fiskmålla* och *strandfräne*.

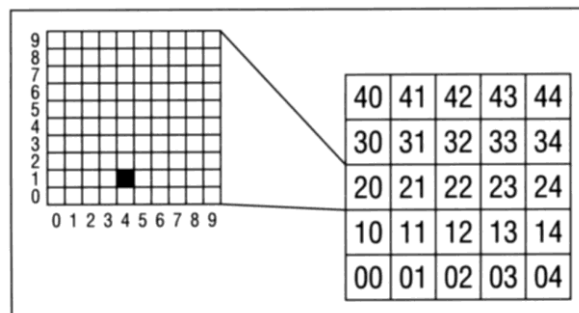

Fig. 1 Illustration av lägesangivelse för ruta som är 100x100 meter.

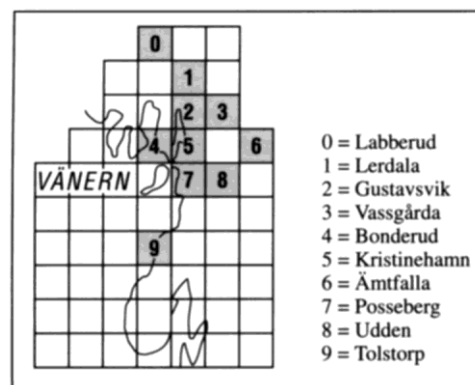

Fig. 2. Helt eller delvis inventerade rutor inom kommunen.

Ruta Ämtfälla

Varje ruta, oavsett om den är rik eller fattig på miljöer, har sina pärlor. Jag glömmer inte vårt första besök på ruta Ämtfälla som gjordes i småruta 32 den 1 juli 1987. Det var en vindstilla ljum kväll och det enda som störde var de envisa myggorna. Vi var ett drygt tiotal personer, som trotsade dessa blodsugande insekter för att delta i inventerandet. Förutom Åke och Pontus minns jag Gunnar Berg, David Persson och Karl Gustav "X:et" Erixon, vilka sedan dess har hört till de flitigaste deltagarna vid våra exkursioner, som för det mesta skett under ljumma sommarkvällar. Efter att ha ägnat den första stunden åt att rapportera och anteckna *gran*, *tall*, *ängskovall*, *Jungfru Marie nycklar*, *ljung*, *blodrot*, *klibbal*, *blåbär*, *käringtand* o. s. v. avlägsnade vi oss från de parkerade bilarna och tog klivet ut på en liten mosse. Där dröjde det inte länge förrän nya arter började rapporteras. Nu ljöd ropen: *tuvull*, *dybläddra*, *stjärnstarr*, *vattenmåra*, *grönstarr*, *sumpstarr*, *kärrviol* och jag fick återigen fullt sjå med att hinna anteckna allt som ropades upp.

Efter en stund blev det glesare mellan utropen och vi spred oss över den lilla mossen. Så plötsligt hördes upphetsade rop från flera håll: *korallrot*, *korallrot*.

Märkligt nog tycktes vi alla plötsligt stå inför var sitt fynd av den oansenliga, ett par decimeter höga, saprofytiska orkidén. Dess namn syftar på den korallliknande jordstammen som, eftersom den är underjordisk, automatiskt uppfattas som en rot. Den saknar egentliga rötter och dess näringsupptagning sker genom små tofsar av hår som sitter på jordstammen. Dessa hår är liksom jordstammen helt genomvävda av en svamp, som orkidén är så gott som helt beroende av. Strax efter fyndet av denna märkliga om än inte helt ovanliga växt upptäcktes *snip* eller *ullsäv* som den också kallas. Snip hör till halvgräsen och består av en jordstam från vilken det växer en rad 10 centimeter långa strån, i vars toppar det sitter ett ax, där varje blomma göms bakom ett brunt axfjäll. Kronbladen är här omvandlade till s. k. kalkhår, vilka hos denna växt blir mycket långa och krusiga och gör att växten i motljus ger en särskild skönhetsupplevelse.

En annan växt, vars finstämda skönhet och litenhet tvingar en till att knäfalla på den blöta myren, är *myggblomstret*. Dess spåda blott fem centimeter höga oansenliga gulgröna gestalt upptäcktes här vid ett senare tillfälle av "X:et". Myggblomstret, som liksom korallroten är en orkidé vilken lever i samma näringsfattiga miljö, är även den nästan helt beroende av en svamp för sin överlevnad. Den saknar inte rötter, men har bara en enda trådrot som utgår från en underjordisk knölstam. Något senare fann vi den ovanliga och kalkkrävande *vargtöreln* i en vägslänt. Denna märkliga växt kan annars beskådas i Björskogsnäs kalkområde mellan Loka och Grythyttan. När vi till slut återsamlades vid bilarna för hemfärd kunde vi summera 141 arter och bland dem fanns förutom de redan nämnda mer eller mindre rara växterna också den ovanliga *plattlummern*.

Nästa besök inom ruta Ämtfälla gjordes i småruta 04. Vi parkerade bilarna strax söder om rutan, d. v. s. utanför storrutan Ämtfälla. Där, men inte innanför rutgränsen, växte *skogsnäva*, som så märkligt och gäckande tycks ha något emot vår kommun. (Se utbredningskarta fig. 3 på sidan 51.) Hos oss är denna i övriga Sverige så vanliga växt endast mycket sporadiskt förekommande. Väl inne i rutan traskade vi i trivial barrskog länge och väl, men plötsligt uppenbarade sig en sluttning med *vispstarr*, *blåsippa* (utbredningskarta i fig. 3), *lind*, *trolldruva* och *svartbräken*. Samtliga dessa växter hittas i vår kommun vildväxande bara där berggrunden innehåller hyperit, en bergart som tycks ge en viss kalkverkan. Ett ännu mer uppseendeväckande fynd utgjorde den massförekomst av *dvärghäxört* som vi fann på ett flyttblock i samma sluttning. Dvärghäxört förekommer normalt där vattnet sipprar eller silar fram över marken, alltså i bäckraviner och vid källor.

Vid ett annat tillfälle besökte vi torpet, som lånat sitt namn till rutan. Där möttes vi av *syren*, *nyponros* och *röda vinbär*. Dessa växter förekommer kvarstående vid de flesta torp. Intill ett av uthusen fann vi en flockblomstrig växt, som ingen av oss kände igen. Denna utmaning antog vi genast genom att fiska upp både "Kroken" och "Liden" ur våra ryggsäckar. Efter att ha trasslat oss igenom de olika examinationstabellerna i dessa för oss botanister oumbärliga båda floror kunde vi konstatera, att både den svenska och den norska floran ledde oss fram till namnet *mästerrot*. Denna är en gammal medicinal- och kryddväxt som av Linné omnämnes sålunda: "Manstro, ty många hafwa satt sin

tro på att hon kunat hulpet dem, hwilket hon och har gjort, icke allenast up i sadelen igen utan anat mycket, emädan hon är en ibland dhe siu nyttige öreter eller rötter." Enligt Inger Ingmanssons bok "Kan man äta sånt?", där jag för övrigt hittade Linné-citatet, skall den ett par år gamla roten dra i sprit till en gulaktig snaps. Huruvida den har någon annan verkan än snaps i allmänhet vet jag inte. Plantorna står nämligen orörda kvar. Växten finns också vid Hedebotten strax norr om Vassgårdarutan. Ännu en flockblomstrig växt, *sibirisk björnloka*, stod på tomten vid Ämtfälla. Det är det ena av de tre fynd vi hittills gjort av sibirisk björnloka i kommunen, och enligt Hård av Segerstad fanns den här redan någon gång mellan åren 1936-1948, då han gjorde sina fältarbeten för "Den Värmländska kärlväxtfloras geografi". Enligt floran har han besökt Emtefalla som torpet kallas i hans flora. Dock finns inte mästerroten antecknad från denna lokal. Frågan är om den planterats in senare eller om han missade den.

En annan gång besökte vi resterna av torpet Isakstorp, och på väg dit gjorde flera av oss för första gången bekantskap med den ovanliga eller kanske bara svårupptäckta ormbunken *låsbräken*. (Utbredningskarta fig. 3.) Detta fynd ansågs så högtidligt att Uno Magnusson bjöd på cigarr. Förutom högtidligheten, som spred sig med doften i de blåaktiga rökmoln vilka lägrade sig runt oss, hade detta också det goda med sig att myggorna en stund höll sig på avstånd från den timmertrave där vi samlades för att utföra denna rit.

Ruta Labberud

1988 tog Åke Klaveness mer eller mindre över inventerandet inom Ämtfallarutan samtidigt som han var med på de varje vecka återkommande turerna till vårt nya inventeringsmål: Labberudsruvan i norra Ölme. De mest spännande lokalerna i den rutan är hyperitbranten i den östra delen samt Gjuttorpsbäckens och Svartåns dalgångar. I hyperitbranten fann vi förstås alla de växter man kan förvänta sig såsom *lopplummer*, *svartbräken*, *vispstarr*, *hassel*, *blåsippa*, *trolldruva*, *sötvedel*, *skogsvicker* och *stor blåklocka*. Dessutom påträffade vi den hos oss på hyperit sällsynt förekommande *skogsknipproten* längs den stig som leder till Pålstad norrifrån. (Utbredningskarta fig. 3.) Speciellt med denna orkidé är att den blommar från slutet av juli till slutet av augusti, vilket gör att man kan träffa på den när man letar kantareller vilka också tycks trivas på hyperitmarker. Skogsknipproten påstås liksom en del andra växter ha narkotiskt verkande nektar, vilket får till följd att de getingar som ombesörjer pollinationen blir så omtöcknade att de inte orkar bry sig om att skrapa bort de pollinier som fastnar i stora mängder på deras ögon, när de besöker blomman i jakt på just nektar. Pollinier är små "sugfotsförsedda" klubbformade pollenpaket, som många orkidéer har för att sprida sitt pollen.

På nästan samma ställe som skogsknipprötterna fann vi det oansenliga *vildlinet*, ej att förväxla med det än mer oansenliga *dvärglinet*, vilka båda, som vi senare upptäckte, förekommer på vänerstränder och på öar i vår skärgård. Vildlinet är där ganska vanligt, medan dvärglinet är ovanligare. Längre norrut i denna bergssluttning, men inte på hyperit, fann vi *bergglim*, som är en växt med huvudsakligen västlig utbredning, vilket förklarar att den hos oss är så sällsynt att detta är ett av fyra, fem fynd i kommunen. Två av dessa gjordes i Lerdalarutan. Erik Wiman uppger i Sällskapets

jubileumsskrift 1955-1965, att den växer på Bålberget. Vi har inte varit där och kontrollerat om den lever kvar där än i dag, men Pontus Edqvist har sett den där i slutet på 80-talet och har dessutom funnit växten där Revsandsvägen skär genom berget NO Sundby.

Om vi återvänder till Labberud och beger oss längre norrut i berget, där vi fann bergglimmen, kommer vi till en liten namnlös myr nordost om Vedmossen. På denna lilla myr påträffade vi ytterligare två växter, vilka sällan ses i vår kommun. *Dytåg*, som är nordlig till utbredningen och kalkgynnad, har här sin enda kända förekomst i kommunen. *Kärrsälting*, som förekommer här, växer på ytterligare en liten myr i samma bergssträckning, men nästan en mil längre söderut, nämligen 1 km svdost om Karlslund.

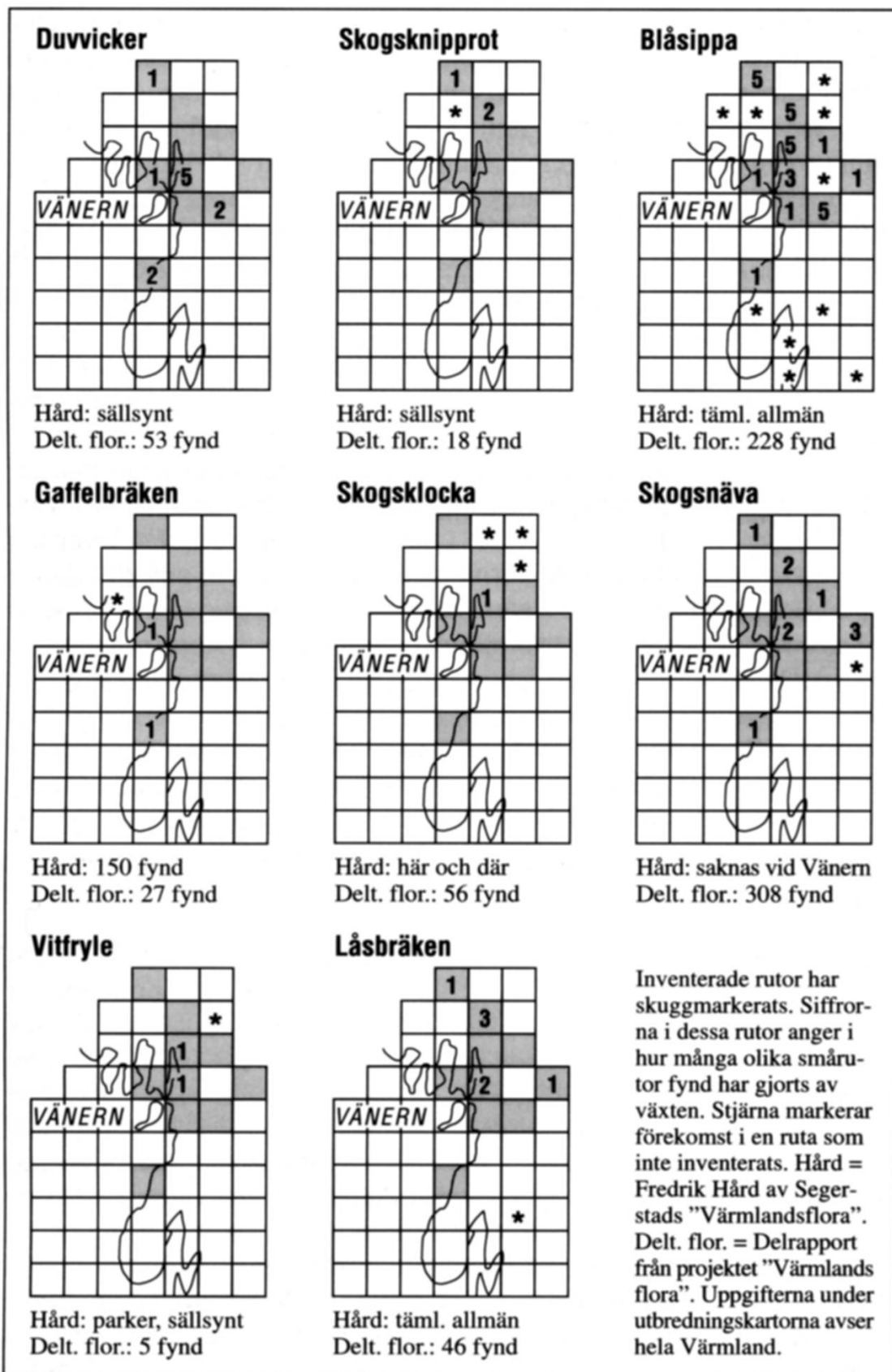

Fig. 3. Utbredningskartor för några av de i texten nämnda arterna.

I Gjuttorpsbäckens ravin i norra delen av rutan fann vi *skavfräken*, *strutbräken*, *springkorn* och *gullpudra*, som alla är typiska för denna fuktiga miljö på finkornig jord. *Dvärghäxörten*, som borde ha en förträfflig växtplats på denna lokal hittades inte just här, men istället vid Stenkärnsbäcken öster om Anneberg. Strutbräken och springkorn återkommer sedan med jämna mellanrum längs Svartån och får i dess nedre lopp sällskap av *lundelm* och *lundarv* i dunklet längst ner i den lundartade eller rentav djungelartade bäckravinen.

Ungefär halva Labberudsrutan upptas av odlad mark. I den miljön har vi funnit *låsbräken* på en vägen, en av det moderna samhällets få återstående slåttermarker. Vidare hittades *stubbtag* på en ladugårdsplan/stallbacke vid gården Backa. Här fann vi också *blåmålla* på dyngstan och i ett intilliggande välgödslat potatisland. Rutans enda fynd av den gäckande *skogs-nävan* ligger utanför kommungränsen vid N. Myrom.

1989 startade arbetet med två nya rutor, Bonderud och Kristinehamn, samtidigt som vi gjorde en del ströbesök i de gamla rutorna.

Ruta Bonderud

Bland mer intressanta växtlokaler i ruta Bonderud hittar vi naturligtvis naturreservatet Kummelön. Inom reservatet växer de ovanligare arterna *svalört*, *slån*, *blodnäva*, *luddlosta* och *nässelsnärja*. *Strandveronika* växer också i reservatet, men personligen tror jag det rör sig om bestånd som en gång odlats av de sommarstugeägare som förr i ensamt majestät njöt av tillvaron uppe på berget. Utanför reservatet, men på Kummelön, har vi funnit *gropnate* i diket som korsar åkrarna väster om reservatet. Längs detta dike upptäckte vi också några exemplar av *hampdån*, som minsann inte är så vanlig. Detsamma gäller för *snärjmåran* som vi fann här tillsammans med den betydligt vanligare *småsnärjmåran*.

Korsandmat hittades av Pontus i våtmarkerna öster om reservatet. Detta är ett av de tre fynd som hittills gjorts i Värmland. Hård av Segerstad har ingen notering om denna växt i sin flora från 1952. På några hållar i skogen öster om dessa våtmarker fann vi förutom den här allmänt förekommande *gula fetknoppen* också *liten fetknopp*. *Smalkaveldun* står på vakt strax söder om lilla Saxen, och *nickskära* upptäckte vi ytterligare längre söderut på halvön, i närheten av Boet. Hårds uppgift om *grönskära* på stranden nedanför Skråkvik har ännu inte kontrollerats, då det ligger utanför rutan. Detsamma gäller för uppgifterna om *fyr-ling*, *slamkrypa* och *dvärglän*, som han funnit vid Vassdrågen. Dessa fynd redogör han för i samma andetag som han återger vad hans 15-åriga roddpojke berättade om ett märkligt fiskafänge, då en besökande kristinehamnare "sprang så skiten stänkte om honom" för att hinna ta den dryga kilotunga gädda som en fiskgjuse så olyckligt tappade på stranden av Hagelviken. Allt detta och mer därtill finns att läsa i hans bok "Botaniska strövtåg i Värmland". För att återgå till växterna så har vi funnit *dvärglän* inom rutan i tre olika smårutor. Alla dessa ligger vid Klingstorpsviken.

Saxholmens flora beskrivs av Åke Klaveness på annat ställe i denna skrift. Det är dock en så intressant lokal i denna ruta att jag gärna vill nämna några arter därifrån. Först naturligtvis den berömda *småborren*, vars enda kända växtplats i Värmland finns här. Enligt Hård av Segerstad är den första uppgiften om små-

borren från 1868 lämnad av L. M. Larsson, en lektor verksam i Karlstad. Vidare noterar Hård i sin flora om småborren: "Sedan dess ej sedd. Herbarieex. okända." Återupptäckten, som gjordes av Evert Nyqvist i början på 60-talet, nämns i Sällskapet jubileumsskrift 1955-1965 i Erik Wimans artikel om hyperitväxter. Förutom småborren hittar den intresserade botanisten den hos oss ovanliga ormbunken *gaffelbräken* (utbredningskarta i fig. 3) samt de sällsynta gräsen *bergven* och *lundelm*, som här har en av sina fåtaliga växtplatser i kommunen. *Lövbinda*, det vanliga ogräset åkerbindas dubbelgångare, finns också på denna ö liksom den rara *backdunörten*.

Vänerns stränder är intressanta växtlokaler, där det växer en del arter som annars saknas eller är mycket ovanliga. Exempel på sådana är *rosenpilört*, *strandgyllen*, *gul fetknopp*, *knutnarv*, *vildlin* och *pors*. Alla dessa håller till på torra land. Vid grunda näringsfattiga stränder finns dessutom i vattnet de allmänna *gråsnate*, *sylört*, *nålsäv* och *notblomster*. På lite djupare vatten finner man mycket allmänt *ålnate* och *hårslinga*. Där förhållandena är näringsrika, som i Ölmeviken, växer också ofta den mycket giftiga *sprängörten*, omgiven av *igelknopp*, *vattenpilört*, *vattenbläddra*, *dybläddra*, *dyblad*, *vattenaloe*, *sjöranunkel* och *vattenstakra*. På något djupare vatten finner man ibland botten täckt av *vattenpest*. Denna växt lär ha införts till Sverige som akvarieväxt från Nordamerika på 1870-talet och alla nuvarande förekomster härstammar från en ursprungsväxt som inplanterades i närheten av Skara. Växten har skilda han- och honplantor. I Sverige finns bara honplantor, varför all förökning sker vegetativt genom att losslitna delar driver iväg och rotar sig på ett nytt ställe.

Slutligen kommer här några fynd av ovanligare slag från spridda lokaler. På Rammholmens nordspets växer *ängsruta* på en buskklädd grusvall. *Strandbräsma* växer bland klipporna på Svartebergsuddens yttersta spets. Den nordliga arten *gråal* har vi ett fynd av på vägen till Bonderudstorp. Bok finns på Boholmen. Den är säkert inplanterad men föryngrar sig. En gammal uppgift om *dvärgvårlök* i en beteshage vid Bonderuds gård ur Johan Bohlins naturvårdsinventering 1985 har inte kunnat bekräftas vid våra inventeringar och allra sist tvingas jag konstatera att *skogs-näva* lyser med sin frånvaro i denna ruta.

Ruta Kristinehamn

Inom den ruta som innefattar centrala Kristinehamn finns följande intressanta växtlokaler: järnvägen med bangårdsområdet, hamnområdet, Sannatippen, Prästerud, Varnumsvikens stränder, A9-området, Dye-Skäringsbol och Backvägen. Inom järnvägsområdet växer en del s. k. järnvägsväxter, d. v. s. sådana arter som har sin huvudsakliga växtplats på banvallar och bangårdar. Fredrik Hård av Segerstad illustrerar detta mycket tydligt med utbredningskartan för *småsporre* i sin bok "Botaniska strövtåg i Värmland". Där finns en karta som visar att vartenda ett av hans ca 70 fynd av denna art ligger längs landskapets järnvägar. Till järnvägs växternas skara räknas, förutom småsporre, t. ex. också våra fynd av *strimsporre*, *nattljus*, *bankrassing* och *knytling*. I våra noteringar tycks dessutom bl. a. *backskärvfrö* och *getvåpling* följa järnvägen. Sedan har vi en del fynd av ovanliga s. k. ruderatväxter inom järnvägs-, hamn- och soptippsområden. Inom bangårdsområdet har vi förutom järnvägsväxter hittat *tak-*

lost, åkerkösa, trampgröe, vårarv, ryssgubbe, revig blodrot, revfingerört, blåeld, liten sommarvicker, gullklöver, färgginst, rävtörel, rödkörvel, vårkorsört, fältmalört och malörtsambrosia, som väl alla får anses mer eller mindre ovanliga.

Nässelsnärjan finns på Kummelön. Foto: Lars Lönnhag.

Bland "internationella" arter kan följande nämnas från hamnområdet: *kanadabinka*, *tysk fingerört* och *finsk fingerört*. Här finns också de typiska ruderväxterna *sötväppling* och *vit sötväppling*. *Strandmålla*, som har sin utbredning längs våra kuster, finns här liksom den inte fullt så ovanliga *fiskmållan*, som är funnen i ytterligare tre smårutur. På den före detta soptippen vid Sanna och i dess närhet växer den sällsynta *strandskräppan*. Den finns också på flera andra ställen runt Varnumsviken. *Foderlost*, *korgvide*, *blekbalsamin*, *ryssgubbe*, *sandvita*, *hampdån*, *ullört* och *svinamarant* är ytterligare exempel på ovanliga växter som finns inom detta område.

Här och där längs Varnumsvikens stränder kan man träffa på *brun-*, *grön-* och *nickskära* samt *korsslamkrypa*. På vissa ställen växer *vattenpest* och *vattenaloe* som ogräs. *Blomvass*, som enligt Hård skall ha funnits "i Varnumsviken vid Marieberg och Ålskärr" på fyrtio-talet, har inte återfunnits av oss i de delar som hör till denna ruta. Den allra innersta delen längst i norr återstår dock att undersöka.

Vid Prästerud hittade vi ett exemplar av *låsbräken* i skogen sydost om hinderbanan, och i ett av kolonilanden där fann vi *hårig gängel*. Nära själva herrgården växer *vitfryle* i utkanten av en gräsmatta. (Utbredningskarta fig. 3.) Här finns också *bok* som föryngrar sig. Bland träden lägger man även märke till andra planterade arter såsom *hemlock*, *weymouthtall* och *tysk lönn*. Söker man sig ända ner till vattnet hittar man *strandfräne*, en växt som enligt "Deltidsfloran över

Värmland" 1994 är så sällsynt att den bara hittats på åtta andra ställen i landskapet.

Inom A9:s övningsområde fann vi *svedjenäva* längs en väg som västerifrån går genom skogen in mot kasernområdet. Öster om Hörselbergen växer *lappvide*, *syltåg* och *rödlänke* invid den körväg som går i nord-sydlig riktning genom terrängen.

I och i närheten av Dye grusgrop växer *strandlummer* och *skavfräken*. Längs vägen från Dyåsen österut över fälten förekommer *rosendunört* i dikena nära ridskolan. Enligt Hård är den känd från Kristinehamn såsom ymnig i trädgårdar 1868. 1888 rapporteras dock arten försvunnen från Kristinehamn. I övrigt finns bara två uppgifter från landskapet, där båda anses vara odlade förekomster. Den modernare "deltidsfloran" anger fyra lokaler för Värmland förutom vår.

En bit norr om vägen från Dyåsen går en väg från Skäringsbol förbi Elverket och ut till riksväg 64. I ett av dikena finns ett bestånd av *agnsäv*. Här fann vi också hybriden mellan *klibbal* och *gråal*. Ytterligare en hybrid växer inom detta område och det är hybriden mellan *gulmåra* och *stormåra*, som upptäcktes för många år sedan av Olle Jonsson längs den körväg som går över fälten norr om "elverksvägen". Längs denna väg finns också *sandvita*. *Kamomill* förekommer här tillsammans med *blåklint* som ogräs i de omgivande åkrarna.

Hyperitstråket mellan Backvägen och E 18 är växtplats för en del av de s. k. hyperitväxterna. Så t. ex. finner man här *vispstarr*, *blåsippa* och *sötvedel*. I vägslätten mot E 18 växer den ovanliga och/eller svårupptäckta ormbunken *låsbräken*. *Svinrot* och *stor blåklocka* vittnar också i någon mån om lokalens botaniska kvalitéer.

Strödda fynd av ovanligare växter får avrunda beskrivningen av Kristinehamnsrutan. Där riksväg 64 passerar under järnvägen växer *strandråg*, ett gräs som hör hemma på havsstränder, men som numera börjar spridas längs våra landsvägar. Det har spekulerats i om vägsaltet skulle kunna vara en bidragande orsak till att strandrågen plötsligt börjat trivas längs vägnätet. *Parksmultron* fanns tidigare i en liten skogsdunge invid Värngatan överst på Fältet, där man nu byggt en gruppbostad för utvecklingsstörda. *Etternässla* finns sedan några år i min växtsamling, sedan David Persson vänligen har skänkt ett exemplar från sitt potatisland. Jag vet inte hur många vanliga brännässlor jag dessförinnan granskat genom åren i hopp om att någon skulle visa sig vara en etternässla. Har man väl sett och känt på detta verkligt ettriga ogräs är man inte längre tveksam, när man eventuellt stöter på den igen. Den är dock inte särskilt vanlig, så nästa fynd fick jag vänta på i nästan fem år. Den gången upptäckte jag den själv när vi inventerade runt gårdarna vid Tennegårdsviken i Tolstorpsrutan. Där stod den, även denna gång, i ett potatisland.

Klockljung, som finns här och där längs Vänerstranden och på en del öar, finns också där cykelbanan passerar under E 18 vid Haga. Två fynd av *skogsnävan* har vi. Det ena är i hagmarkerna väster om cykelbanan vid Skäringsbol. Det andra gjordes i området vid Åsens gård. Där finns också den ena av tre kända växtplatser för *parkstånds*. De andra är dels öster om Karlstadsvägen mellan järnvägsöverfarten och avtagsvägen till Flybo, och dels i hörnet av trädgården mitt emot parkeringen vid Österviks kapell. *Parksallat*, en manshög korgblommig växt med bleklila strålblommor som

påminner om fjällväxten torta, finns i inte mindre än fem olika smårutur. Den förekommer bl. a. vid hembygdsgården och i grönområdet öster om Drängstigen.

Åkervinda har vi ett enda fynd av och det är i kanten av grasmattan vid infarten till OK från Västra Ringvägen. Slutligen vill jag nämna att vi i denna ruta gjort hela fem fynd av *duvwicker*, vilken av Erik Wiman anses vara "i trakten mycket sällsynt" som han uttrycker det i Sällskapet jubileumsskrift 1955-1965, där han skriver om hyperitväxter. Hård, som har en annan uppfattning skriver i sin flora från 1952: "Vänertrakten flerstädes". Om han med detta menar att det finns ett fynd i nästan varje socken kanske de båda är överens. (Se utbredningskarta fig. 3.)

Ruta Gustavsvik

De botaniskt intressanta lokalerna i Gustavsviks-rutan är koncentrerade till Östervik, Gustavsvik och soptippen vid Strandmossen. Östervik har tidigare varit föremål för botaniska undersökningar av framför allt Erik Fjällman. Om detta kan man läsa i artikeln "Floran i parken vid Österviks kapell" i jubileumsskriften 1976-1985. Där finns också en fullständig artlista omfattande de 85 vilda och förvildade/odlade arter som man fann då inventeringen gjordes. Vid genomläsning av listan ser jag att det fattas en ovanlig art nämligen *gulsippan* som finns i ett litet, och med största sannolikhet inplanterat bestånd i parkens sydöstra del. *Nässelsnärjan*, denna parasit på nässlor och andra växter, nämns i artlistan, men finns inte bara i parken utan även vid gården söder om kapellet.

Förflyttar man sig från parken och över E 18 känner man här en stark doft av parfym från den i parken odlade, med rödlila blommor översållade, *tibasten*. Trots att alla delar av växten är giftiga sprider den sig med hjälp av fåglar, som utan obehag äter dess röda bär. Däggdjur, av vilka människan är ett, tål däremot inte att äta bären. Oaktat detta användes den förr som medicin, dock oftast utvärtes. Ebbe Johnson citerar i sin bok "Örtagården" C. F. Hoffberg från 1768, där han säger: "Af barken och bären göres i Wärmland en salfwa mot kräftan och rötsår". Giftet, som kallas mezerein efter tibastens latinska namn *Daphne mezereum*, är starkt frätande och skadar hud och slemhinnor. Varningar för detta gift hittar man i de flesta böcker som beskriver det. Matts Bergmark citerar Quensel 1806 i sin bok "Vallört och vitlök". Där framkommer bl. a. att av fyra nedsvalda bär fick en man kräkningar och började fjälla. Han räddades dock till livet med slemmiga dekorer m. m. Sämre gick det för den flicka som fick krossade bär mot frossa. Hur många bär hon fått anges inte, men sex stycken sägs i samma text vara nog för att döda en varg.

I kraftledningsgatan norr om E 18 finns en av kommunens tre kända växtplatser för *backvial*. De andra två återfinns inom rutorna Stora Lerdala och Udden. I Hårds flora finns den uppgiven från 19 olika lokaler i Värmland och den enda inom vår kommun anges som Ölme, av Ringius, en läroverksadjunkt i Kristinehamn. Uppgiften är från 1888 och anses av Hård som mindre värd. Om denna uppgift är identisk med fyndet i Stora Lerdala, går inte att avgöra. Klart är emellertid att vi har tre av de 23 idag kända värmlandsfynden i vår kommun. På fyndplatsen i kraftledningsgatan växer dessutom två ovanliga starrarter, nämligen *vårstarr* och den mycket snarlika *backstarren*. Naturligtvis finns här också flera av de s. k. hyperitväxterna t. ex.

svartbräken, *hassel*, *blåsippa* och *skogstry*. Ännu längre norrut i hyperitberget växer *gullpudran*. *Ångsfräken*, som av Fjällman anges funnen i Österviksparken, finns också i ett dike i den mindre kraftledningsgata som går norrut längs hyperitberget till gårdarna före Ö. Kärret. I gruset vid ett av stolpfundamenten i denna ledningsgata fann vi till vår stora förvåning *blåeld*. *Skogsklockan* står att finna ytterligare en bit norrut, nämligen längs vägen till Lerdala vid avtagsvägen mot V. Kärret. (Utbredningskarta fig. 3.)

Om vi vänder tillbaka till Varnumsviken och denna gång besöker Gustavsvik påträffar vi *parkgröe* i kanten av kyrkogården. Detta är ett mycket sällsynt gräs, vilket man förstår av att Hård bara har sex fynd i Värmland. Gustavsvik ingår inte i dessa sex. Parkgröe är som namnet antyder knuten till parker och tros inkommen med gräsfrö, liksom *vitfröe* som också växer här. På väg genom allén upp mot herrgården hittade vi *parksmultron*. Väljer man vägen ner mot sjön från magasinsbyggnaderna före herrgården påträffar man *knipparv* i vägkanten, den mycket vanliga *hönsarvens* ovanligare dubbelgångare. Fortsätter man i stället upp på herrgårdsplanen finner man den översållad med den lilla oansenliga *nagelörten*, som är vanlig på igenväxande grusplaner och liknande växtplatser. Den förekommer exempelvis rikligt vid Picassoskulpturen, där den bl. a. på grund av tramp sällan blir högre än några få cm och knappast märks annat än under blomningen i april-maj. Vandrar man över gårdsplanen ut i det som en gång var en herrgårdspark upptäcker man att den numera behärskas av högväxta gräs som t. ex. *foderlost*. Här står också en *ornäsbjörk* samt de odlade barrträden *blågran*, *pichtagran*, *kustgran* och *cembratall*. Nedanför den västra flygeln kan man i maj få se *dvärgvårlöken* blomma. Vill man se *vårlök*, den vanliga alltså, får man leta upp en plats ca 50 m öster om den östra flygeln. Där står den som en av de förvånansvärt få växter som vittnar om att här en gång varit en herrgårdspark.

Ruta Posseberg

De intressanta fynden i Possebergsrutan har gjorts längs Vänerstranden. Framför allt gäller det området nästan rakt väster om Posseberg och strax norr om inloppet till Bobacksviken. På en sträcka av några hundra meter fann vi *stytvt braxengräs*, *vekt braxengräs*, *sprödarv*, *strandpryl*, *vildlin* och *gropnate*. Hård betecknar *sprödarven* som mycket sällsynt och redovisar endast tre fynd, varav två i vår kommun: "Visnums-Kil vid Pipperhallen spars bl klappern, Varnum: Krhmn, vid fyren". Vid Pipperhallen, vilken jag inte hittar på kartan, men som säkerligen är Piparnistet, har Hård själv samlat växten 1947. Vid fyren i Kristinehamn var han framme och knep ett exemplar 1944, men där hade apotekaren Julius Ericsson varit med sin portör redan 1905. Beviset för detta finns numera på Naturhistoriska museet i Göteborg i form av ett herbarieark. Hyperit antyds av ett fynd av svartbräken i en bergbrant drygt 1 km NV Posseberg. Inga andra s. k. hyperitväxter har dock hittats där. *Backstarr* växer i en sandig slänt vid den lilla körvägen som går söderut från Gatan. Längst i norr hittade vi *skavfräken* i bäckravinen strax söder om grusgropen i Dye. Här i skogen fann vi också *blåsippor*.

Ruta Tolstorp

Ett av de rikaste områdena i denna ruta är västra stranden av St. Edsvattnet där vi fann *trindstarr*. På fälten ovanför stranden påträffade vi 1993 *sminkrot*. 1994 kunde vi vid återbesök dock inte finna den, vilket stämmer med att Hård betecknar den som sällsynt och mer eller mindre tillfällig. Han har ett tjugotal fynd i hela Värmland. *Brunag* fann vi i ett kärr 1 km NV Tolstorp nära Vänerstranden, där också *småsileshår* växte ymnigt. Här och där dyker *skogsbjörnbär* upp i strandsnåren. Vid Tennegårdsviken finns den tidigare nämnda *etternässlan*. På Bergholmen har *gaffelbräken* en av sina tre kända förekomster i kommunen. På Lakholmen växer *luddtåtel*, ett gräs som av Hård anses odlat eller förvildat utom möjligen med undantag av förekomsterna längst i söder, vilket kan förmodas avse bl. a. hans fynd av arten i Visnums-Kil vid Medhamnstorp och Baggbråten. Baggbråten kan jag inte hitta på kartan men gissar att det avser Baggtorp eller Baggerud. Här har jag själv sett gräset i stort antal längs vägen mellan dessa båda ställen.

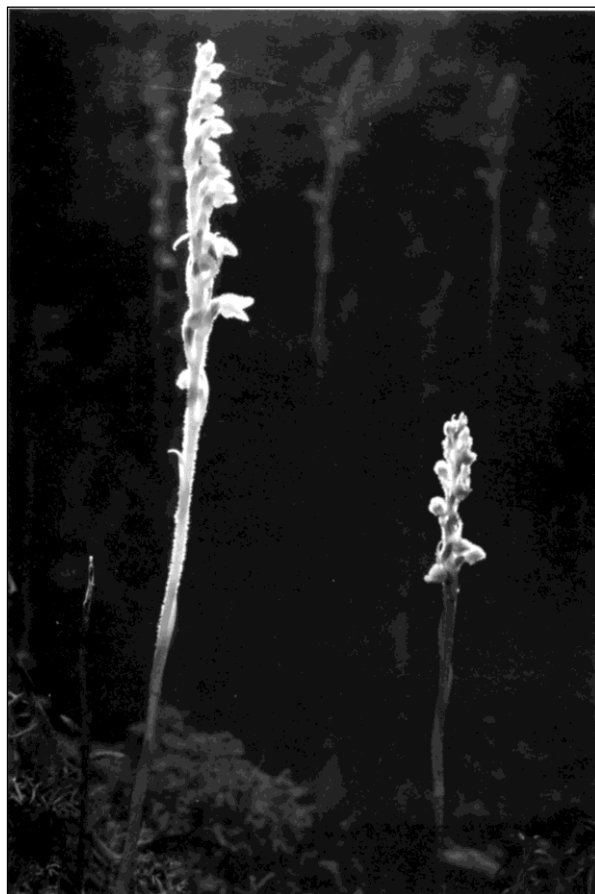
I detta sammanhang måste jag också passa på att nämna den sensationella förekomsten av *sandstarr* i sanddynerna vid Baggerudsbadet. Den anges i Hårds flora som växande vid Baggbråten på Väners strand. Uppgiften kommer från fil. kand. Gösta Bergman från Kristinehamn, som under somrarna 1942-1948, för att använda Hårds egna ord "metodiskt samlat växtlokaluppgifter från Varnum och kringliggande socknar. Bl. a. är den noggranna kännedomen om floran i NO Väners skärgård hans verk". Övriga uppgifter om sandstarr begränsar sig i Hårds flora till ett fynd vid Klarälvens sandstränder mellan Karlstad och Kartåsen. I den moderna deltidfloran från 1994 finns ett fynd från Ekenäs.

Ruta Stora Lerdala

Detta är ett område som är fullt av små bergknallar med hyperit i. Här finns därför hela repertoaren av hyperitväxter inklusive *skogsknipproten* och den för oss ändå ovanligare *vippärten* plus en del andra rara arter såsom orkidén *knärot*, som gömmer sig i granskogsdunklet och är lätt att springa förbi i det skumma ljuset. I samma tysta, ombonade, mosstäckta sagovärld hittar man också *ögonpyrolan*, vars vita blomma lyser i den halvskymning som råder här. Klämmeshöjden och Skinnerud är kanske de mest kända lokalerna för dessa växter, fast man mycket väl kan hitta flera av dem på andra ställen inom rutan. Detta gäller även *vippärten*, som tidigare bara påträffats på Tjuvkärsberget längs vägen från Hult till riksväg 64, där den hittades av Anders Doverholt.

Den mycket ovanliga ormbunken *murruta* som normalt bara påträffas på ren kalkgrund anges i Hårds flora som funnen 500 m öster om Skinnerud. Uppgiftslämnaren är Erik Fjällman. Trots att ett antal olika expeditioner företagits till dessa bergbranter för att leta upp och beskåda denna raritet har murrutan aldrig kunnat återfinnas. En annan likaså mycket ovanlig ormbunke som också är nyckfullt tillfällig i sitt uppträdande, och som hittats i denna ruta av Åke Klaveness, är *rutlåsbräken*. Denna finns inte noterad hos Hård och Lerdalafyndet är ett av två i Värmland. Den ovanliga och sent blommande *fältgentianan* finns i vägkanten längs vägen mot Djupadalsmyren. Här har också gjorts fynd av *låsbräken*, *ormrot*, *repestarr* och *knagglestarr*. Andra fynd av ovanligare växter är *skav-*

fräken, *vårstarr*, *smalkaveldun*, *spindelblomster*, *slåtterblomma*, *svedjenäva*, *dvärghäxört* och *skogsklocka*.

Den rara orkidén *knärot* har påträffats i ruta Stora Lerdala.
Foto: Lars Lönnhag.

Ruta Vassgård

Som jag inledningsvis nämnde är Vassgårdarutan ganska artfattig, och uppräknigen av rariteter ganska kort, men här växer den största raritet vi funnit hittills i kommunen, nämligen *glimmerört* som den kallas i Krok-Almqvists "Svensk flora". *Broskbägare* är namnet den fått i Mossberg m. fl. "Den Nordiska Floran". Utbredningskartan i floran visar att den tidigare bara hittats på ett ställe och det är Göteborg. Andra florer uppger att den också rapporterats från Skåne. Just nu pågår en intensiv efterforskning av färsk utbredningskartor för arten, som på latin heter *Illecebrum verticillatum*. Upptäckten gjordes på Kvistmossvägen av Åke Klaveness vid en utflykt som Svampgruppen inom Sällskapet gjorde den 31 augusti 1995. Där förekom den då i tusentals exemplar som växte såväl i vägbansans ytterkant som i mittsträngen längs en lång sträcka, ymnigast där vägen korsas av en kraftledningsgata ca 700 m SO Vangstorp.

Bland de övriga rariteterna får vi bl. a. räkna *lopplumner*, *vispstarr* och *blåsippa* i närheten av Hultshöjden, vilket antyder hyperitförekomst. På fuktig sandtrivs *strandlumner* och *skavfräken* som båda hittats vid Vangstorp. *Backskärifrö* står på en för den karakteristisk lokal, nämligen längs järnvägen. *Myggblomstret* hittar vi på dess typiska växtplats, en fattigmosse, nordväst om Mögsjön. Vid Vassgård, sydväst om den naturminnesförklarade tallen, växer rikligt med *skogsnäva* på ängsmark intill vägen.

Broskbägaren är den mest sällsynta växt som påträffats i kommunen. Foto: Lars Lönnhag

Ruta Udden

Inom ruta Udden finner vi intressanta växter i det hyperitornråde som finns i berget i rutans östra delar. Här hittar vi bland hyperitväxter de gamla bekantingarna *lopplummer*, *svartbräken*, *hassel*, *blåsippa*, *skogsvicker*, *sötvedel* och *skogstry*, men även de inte fullt så välbekanta *backvial* och *underviol*. Även *slätterblomma* som tycks knuten till hyperit finns här. Det förtjänar kanske att påpekas att de välkända Karabykullarna med sina hyperitväxter ligger en bit längre norrut i samma bergssträckning.

Nästan alla övriga fynd av ovanligare växter är sådana som är knutna till odling eller annan mänsklig påverkan. Till "odlingsfynden" skulle jag vilja föra *blåmålla*, som påträffats i inte mindre än fem rutor. Vidare för jag *stubbståg*, *etternässla*, *fältarv*, *duvvicker*, *vitplister* och *parksallat* till denna grupp. Växter som på annat sätt är beroende av mänsklig aktivitet är t. ex. de som trivs längs järnvägen som löper diagonalt genom rutan från nordväst till sydost. Här hittar vi de tidigare nämnda järnvägsväxterna *strimsporre* och *småsporre*. Även *gråbinka* och *kanadabinka* har här sina växtplatser.

En verklig raritet som måste haft hjälp av människan för sin spridning är *korsmåra*, som finns på ett ställe längs järnvägen i stort antal, men bara på ett ställe. Enligt "Den Nordiska Floran" är den sällsynt och inkommen med gräsfrö. Självt förknippar jag denna växt med fuktiga alpängar, där jag sett den växa t. ex. på "blomsterberget" Monte Baldo vid Gardasjön i Italien. I närheten av Holmen växer *strandlummer*. *Plattlummer* har också hittats på ett par ställen bl. a. i den småruta där Svartbergen ligger. *Gråal*, som är en art med huvudsakligen nordlig utbredning, finns här på flera ställen.

Från de två rutorna 40 och 41, alltså längst upp i NV, rapporteras *sibirisk björnloka*. Dess släkting, den *giftiga jätteloka*, som verkligen gör skäl för sitt namn med sina över halvmeterstora blomflockar, är också funnen i två rutor, 02 och 41. Dess växtsaft lär ha förmågan att orsaka svårläkta sår på huden särskilt om denna utsätts för solljus. Det finns alltså anledning att handskas varsamt med den, om man skulle stöta på växten och vilja plocka dess dekorativa blomställning.

Visst är det en speciell känsla att få knäböja för att ta en närmare titt på den mycket sällsynta glimmerörten och ändå mer speciellt att få vara den som upptäcker den. Det kan ju inte alla få göra, men var och en som intresserar sig för växter kan göra fynd av arter som inte är sensationella, men som för upptäckaren själv kan vara fantastiska nya iakttagelser. Årligt talat, nog var det fler arter än glimmerört som du aldrig hade hört

talas om förrän du läste denna artikel. Min förhoppning är nu att du ser det på samma positiva sätt som Uno Magnusson gjorde när han sade till mig på en av våra exkursioner: "Jag har egentligen roligare än du när jag letar växter, för eftersom jag känner igen så få arter har jag fler spännande upptäckter kvar att göra". Så är det naturligtvis för den sanne botanisten. Vare sig man upptäcker en glimmerört eller plötsligt inser att det finns åkerförgätmigej, vårförgätmigej, äkta förgätmigej och ytterligare fem olika arter förgätmigej i vårt land, så är det upptäckarglädjen som gör det mödan värt.

Namnskick

Växtnamnen i artikeln är de som använts i "Svensk flora" av Krok & Almquist 1986 för alla växter utom korsmåra, malörtsambrosia och kustgran. De båda första har namngetts enligt "Den Nordiska Floran" av Mossberg m. fl. 1992 och kustgranen enligt "Vilda och förvildade träd och buskar i Sverige" av Ekholm m. fl. 1991.

Litteratur

- Ahlstrand, B. 1984. Växtinventeringar i Kristinehamns kommun. I: *Sällskapet för Naturskydd, Kristinehamn, 1976-1985*, s. 87-92. Kristinehamn.
- Bergmark, M. 1961. Vallört och vitlök. Stockholm.
- Bohlin, J. 1986. Naturvårdsinventering 1985. *Kristinehamns kommun, Miljö-och hälsoskyddskontoret*. Stencil.
- Danielsson, P. & Jansson, B. 1994. Delrapport Projekt Värmlands Flora. *Värmlandsfloran 9, nr 22 och 23*.
- Ekholm, D., Karlsson, T. & Werner, E. 1991. Vilda och förvildade träd och buskar i Sverige. Lund.
- Fjällman, E. 1984. Floran i parken vid Österviks kapell. I: *Sällskapet för Naturskydd, Kristinehamn, 1976-1985*, s. 93-100. Kristinehamn.
- Hård av Segerstad, F. 1948. Botaniska strövtåg i Värmland. Karlstad.
- Hård av Segerstad, F. 1952. Den Värmländska kärleväxtfloras geografi. Göteborg.
- Ingmansson, I. 1983. Kan man äta sånt? Kristianstad.
- Johnson, E. 1965. Örtagården. Linköping.
- Krok, T. O. B. N. & Almquist, S. 1986. Svensk flora. 26:e uppl. Uppsala.
- Mossberg, B., Stenberg, L. & Ericsson, S. 1992. Den Nordiska Floran. Turn-hout, Belgien.
- Wiman, E. 1966. Om hyperiter och hyperitväxter nära Kristinehamn. I: *Sällskapet för Naturskydd, Kristinehamn, 1955-1965*, s. 46-54. Kristinehamn.